דער סאטמארער רבי

רבי יואל טייטלבוים זצ"ל – דער "דברי יואל" – און זיין הייליגע שיטה

א דאקומענטאר-סקריפט פון 350 מינוט

קאפיטל 11 – ירושה און ממלא-מקום (20:00 · 5:30:00–5:50:00)

דער לעצטער קאפיטל

סימנים: [דאקומענטירט] [טראדיציאנעלער באריכט] [אומקלאר/מחלוקת]

קאפיטל 11: ירושה און ממלא-מקום

זיין פלימעניק ר׳ משה טייטלבוים, דער "ברך משה" (1979–2006); די קהלה וואקסט אין אמעריקע, אין ארץ ישראל און אין דער וועלט; נאך 2006 – צוויי רביים; די שיטה היינט, און א לעצטער געדאנק – לענג 20:00 · אויפן הויפט-צייט-ליניע 5:30:00–5:50:00 · נאראציע בערך 2,800 ווערטער · דער לעצטער קאפיטל

ווי אזוי צו לייענען דעם סקריפט

- די נאראציע איז געשריבן צו לייענען הויך, רואיג, בערך 140 ווערטער א מינוט. די צייכנס נאך יעדן זאץ זענען פאר דער פראדוקציע, און מען לייענט זיי **נישט** הויך.
- [דאקומענטירט] – עס שטייט אין א וויסנשאפטלעכן אדער רעפערענץ-מקור, אין א צייטונג פון יענער צייט, אין א געריכט-פסק, אדער אין א לוח וואס מיר האבן נאכגעקוקט.
- [טראדיציאנעלער באריכט] – חסידים, תלמידים אדער מענטשן פון זיין הויז דערציילן עס; עס ווערט פארגעשטעלט אלס אזא, מיט דרך ארץ.
- [אומקלאר/מחלוקת] – די מקורות זענען זיך סותר, עס איז א פירוש אדער א טענה פון איין צד, אדער מיר האבן נישט געזען דעם אריגינאל; די נאראציע זאגט עס אפן, און גיט קיין פסק.
- **וויכטיג פאר דעם קאפיטל:** דאס איז דער איינציגער קאפיטל וואס רעדט וועגן מענטשן וואס לעבן היינט, און וועגן א מחלוקת וואס איז נאך נישט געענדיגט. דערפאר: ביידע רביים ווערן אנגערופן מיט די זעלבע טיטלען, אין דער זעלבער לענג און אין דעם זעלבן טאן; זיי קומען לויט זייער עלטער, און נישט לויט קיין שום אנדערער סדר. יעדע טענה פון יעדן צד ווערט געברענגט אין דעם מקור'ס נאמען, מיט דער ענטפער פון דער אנדערער זייט לעבן איר. מיר געבן קיין פסק, און מיר ברענגען נישט קיין באשולדיגונג וואס איינער האט געזאגט אויף דעם צווייטן.
- די מקורות פאר דעם קאפיטל זענען מערסטנס צייטונגען (די "ניו יארק טיימס", דער "גארדיאן", JTA), וויקיפעדיעס אין דריי שפראכן, און איין פסק פון ניו יארקער העכסטן געריכט. א מקור פון אינעווייניג פון יעדער פון די צוויי קהלות, וואס באשרייבט אירע מוסדות פון היינט אין פרטים, האבן מיר נישט.
- די העברעאישע דאטעס זענען נאכגעקוקט געווארן אין א לוח.[19]
- דער לעצטער טייל (11.4) ענדיגט דעם גאנצן דאקומענטאר. ער ברענגט איין ציטאט פון "ויואל משה" – ווארט ביי ווארט, פון דעם סקען פון דער אויסגאבע ברוקלין 2006, מיט מאמר און סימן.[18] דער ציטאט איז נישט געברענגט געווארן אין קיין פריערדיגן קאפיטל.
- די נומערן אין קלאמערן [1] ווייזן אויף די מקורות אין טייל 6 פון דעם קאפיטל. די נומעראציע איז נאר פאר דעם קאפיטל.
- **צניעות:** קיין פרויען-נעמען שטייען נישט אין דעם קאפיטל. די אלמנה פון דעם סאטמארער רב ווערט אנגערופן נאר "די רביצין"; אנדערע פרויען – נאר לויט זייער קרובה-שאפט (א טאכטער פון ..., א שוויגער-טאכטער). מוסדות וואס זענען אנגערופן נאך א פרוי ווערן געשריבן אלגעמיין ("די מיידלשע שולן").
- **אויף דעם לעצטן בלאט** – א אינהאלט פון דעם גאנצן פעקל: אלע עלף קאפיטלען מיט זייערע צייטן.

1. נאראציע

11.1 זיין פלימעניק ר׳ משה טייטלבוים, דער "ברך משה" (רבי 1979–2006) · 5:30:00–5:36:00

דער סאטמארער רב איז נסתלק געווארן כ"ו אב תשל"ט, און ער האט נישט איבערגעלאזט קיין לעבעדיגע קינדער.

[דאקומענטירט] [6][8] די "ניו יארק טיימס" האט געשריבן, אז ער האט אויך נישט איבערגעלאזט קיין צוואה און קיין אנווייזונג

ווער עס זאל זיין דער ממלא-מקום. [דאקומענטירט] [1] די קהלה איז געשטאנען פאר א פראגע וואס זי האט קיינמאל פריער נישט געדארפט ענטפערן. [דאקומענטירט]

דער וואס איז אויסגעוויילט געווארן איז געווען זיין פלימעניק, ר' משה טייטלבוים. [דאקומענטירט] [1][6] ער איז געווען א זון פון ר' חיים צבי טייטלבוים, דער רב און רבי פון סיגעט און דער מחבר פון "עצי חיים" – א ברודער פון דעם סאטמארער רב. [דאקומענטירט] [7] פון דער מוטער'ס זייט איז ער געווען אן אייניקל פון דער צאנזער משפחה. [דאקומענטירט] [4][7] זיין נאמען משה האט ער באקומען נאך זיין עלטער-זיידן, דעם "ישמח משה". [טראדיציאנעלער באריכט] [7]

ווען איז ער געבוירן? [דאקומענטירט] דער "גארדיאן" און די העברעאישע וויקיפעדיע זאגן: י"ב חשון תרע"ה, דעם 1טן נאוועמבער 1914, אין סיגעט; די ענגלישע וויקיפעדיע זאגט: דעם 17טן נאוועמבער, אין א שטעטל נעבן סיגעט; און א רעקארד אין דער נאציאנאלער ביבליאטעק אין ירושלים שטעלט 1915. [אומקלאר/מחלוקת] [4][6][7] ער איז געבליבן א יתום ווען ער איז געווען עלף יאר אלט, און אין עלטער פון דרייצן איז ער געפארן לערנען ביי זיין פעטער אין קראלי. [דאקומענטירט] [7] ווער עס האט אים אויפגעצויגן – זיין זיידע, דער ראצפערטער רבי, אדער זיין פעטער דער סאטמארער רב מיט אנדערע קרובים – דערציילן די מקורות נישט גלייך. [אומקלאר/מחלוקת] [4][6][7]

אין 1939 איז ער געווארן רב אין זענטא, אין יוגאסלאוויע. [דאקומענטירט] [4][7] אין אייר תש"ד האט מען אים פון דארט פארשיקט קיין אוישוויץ; זיין ערשטע ווייב און זייערע קינדער זענען דארט אומגעקומען על קידוש השם. [דאקומענטירט] [7] וויפל קינדער – דריי, ווי דער "גארדיאן" און די וויקיפעדיעס, אדער פיר, ווי JTA – איז נישט קלאר. [אומקלאר/מחלוקת] [4][5][7] ער אליין האט איבערגעלעבט לאגערן און א טויט-מארש, און איז באפרייט געווארן אין אייר תש"ה. [דאקומענטירט] [6][7] נאך דער מלחמה איז ער צוריק קיין סיגעט, און איז דארט געווארן רב אויפן ארט פון זיין ברודער, ר' יקותיאל יהודה, וואס איז אומגעקומען. [דאקומענטירט] [6][7] ער האט חתונה געהאט נאכאמאל, מיט א טאכטער פון ר' אהרן טייטלבוים פון וואלאווע. [דאקומענטירט] [6][7] פון די קאמוניסטן איז ער אנטלאפן, און אין די שפעטע 1940ער יארן איז ער אנגעקומען קיין ניו יארק. [דאקומענטירט] [4][5][6]

אין אמעריקע איז ער באקאנט געווען אלס דער סיגעטער רבי. [דאקומענטירט] [6] זיין בית המדרש "עצי חיים סיגעט" איז געווען – לויט דער ענגלישער וויקיפעדיע – ערשט אין וויליאמסבורג, און זינט 1966 אין בארא פארק; די אנדערע מקורות זאגן נאר בארא פארק. [אומקלאר/מחלוקת] [4][6][7]

ווי אזוי איז ער אויסגעוויילט געווארן? [דאקומענטירט] דא זענען די מקורות צעטיילט. [אומקלאר/מחלוקת] די "ניו יארק טיימס" פון סעפטעמבער 1979 שרייבט, אז א ראט פון דרייסיג מענער פון דער קהלה האט אים אויסגעוויילט אויף א זיצונג מאנטאג ביינאכט. [דאקומענטירט] [1] די ענגלישע וויקיפעדיע רעדט פון א ראט פון דרייצן עלטערע, וואס האבן אים אויסגעוויילט איינשטימיג, און דער ראש פון דעם ראט, ר' סענדער דייטש, האט עס אויסגערופן אין דער שול אויף ראדני סטריט. [אומקלאר/מחלוקת] [6] און די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט פון א לאנגן פראצעס. [אומקלאר/מחלוקת] [7] מיר שטעלן אלע דריי לעבן אנאנד. [אומקלאר/מחלוקת]

דער "ניו יארק טיימס" שרייבט אויך, אז ער האט נישט גענומען דעם טיטל "רבי" א גאנץ יאר, פון כבוד צו זיין פעטער. [דאקומענטירט] [1] אויף דעם ערשטן יארצייט, כ"ו אב תש"מ – דעם 8טן אויגוסט 1980 – איז ער געקרוינט געווארן אלס סאטמארער רבי. [דאקומענטירט] [8][19] אין דער זעלבער צייט איז ער אויך געווארן דער נשיא פון דער התאחדות הרבנים. [דאקומענטירט] [7] די ענגלישע וויקיפעדיע שרייבט, אז ביי דער הכתרה האט ער געזאגט פאר די חסידים, זיי זאלן פון אים נישט ערווארטן דאס וואס זיי האבן באקומען פון זיין פעטער. [אומקלאר/מחלוקת] [6]

ווי האט ער אליין פארשטאנען זיין ארבעט? [דאקומענטירט] דער סאטמארער היסטאריקער ר' שלמה געלבמאן האט פארן "ניו יארק טיימס" איבערגעגעבן א משל פון בארן-וואסער, אויף דעם רבי'נס אויפטו: "רבי יואל האט אויסגעגראבן די בארן; איך היט זיי נאר." [דאקומענטירט] [2] (טייטש פון ענגליש; דער "גארדיאן" ברענגט דעם זעלבן משל.) [דאקומענטירט] [4] די JTA, די אידישע טעלעגראף-אגענטור, האט אים באשריבן מער ווי איינעם וואס האט באפעסטיגט און געהיטן דאס וואס איז שוין געווען געבויט, ווי איינעם וואס האט געבויט עפעס נייעס. [אומקלאר/מחלוקת] [5] דאס איז א באשרייבונג פון א צייטונג, נישט פון

חסידים; עס שטימט אבער מיט דעם משל פון די בארן, וואס מען ברענגט פון אים אליין. [אומקלאר/מחלוקת] און די ענגלישע וויקיפעדיע ברענגט פון אים: "מיר טארן נישט שניידן קיין נייע וועגן, נאר לערנען די לערע פון מיין פעטער." [אומקלאר/מחלוקת] [6] (טייטש פון ענגליש.) [אומקלאר/מחלוקת]

נישט אלע האבן אים אנגענומען. [דאקומענטירט] די רביצין, די אלמנה פון דעם סאטמארער רב, האט זיך קעגנגעשטעלט, לויט דעם "גארדיאן" און די וויקיפעדיעס. [דאקומענטירט] [4][7] א טייל פון די אלטע עסקנים און א קליינער טייל פון די חסידים האבן זיך ארומגעזאמלט ארום איר, אונטער דעם נאמען "בני יואל". [אומקלאר/מחלוקת] [7][8] די גרויסע מערהייט פון די חסידים האט אים אנגענומען. [דאקומענטירט] [7][8] די מחלוקת, מיט אירע צוזאמענשטויסן, האט זיך געצויגן כמעט אלע זיינע יארן.

[דאקומענטירט] [5][7] מיר דערציילן עס דא נאר אזוי ווייט ווי עס איז נייטיג פארן פארשטיין; קיין שום צד ווערט דא נישט באשולדיגט. [אומקלאר/מחלוקת]

ער האט אנגעפירט די חסידות זעקס און צוואנציג יאר. [דאקומענטירט] [2][4] לויט דעם "ניו יארק טיימס" איז סאטמאר אין זיינע יארן מער ווי געטאפלט געווארן; דאס קומט אין 11.2. [דאקומענטירט] [2] זיינע תורות זענען ארויס אין די ספרים "ברך משה" אויף דער תורה און אויף די מועדים. [דאקומענטירט] [4][7] ער איז נסתלק געווארן כ"ו ניסן תשס"ו – דעם 24טן אפריל 2006 – אלט איין און ניינציג יאר, אין מאונט סיני שפיטאל. [דאקומענטירט] [2][7][19] ער איז באגראבן געווארן אין קרית יואל, נעבן זיין פעטער. [דאקומענטירט] [4][5]

11.2 די קהלה וואקסט אין אמעריקע, אין ארץ ישראל און אין דער וועלט · 5:36:00–5:41:00

ווען דער סאטמארער רב איז אנגעקומען קיין אמעריקע אין 1946, האט ער געהאט, לויט די מקורות פון קאפיטל 4, צווישן א מנין און עטליכע צענדליג חסידים. [אומקלאר/מחלוקת] אין 1979, ביי זיין הסתלקות, האט די "ניו יארק טיימס" געשריבן פון בערך 45,000 סאטמארער חסידים אין וויליאמסבורג. [דאקומענטירט] [1] און ביי דער הסתלקות פון זיין פלימעניק, אין 2006, האט די זעלבע צייטונג געשריבן, אז סאטמאר איז מער ווי געטאפלט געווארן – בערך 100,000 אויף דער גאנצער וועלט. [דאקומענטירט] [2] דער "גארדיאן" האט געשריבן "ארום 120,000". [דאקומענטירט] [4] יעדע ציפער איז א שאצונג, און קיינער פון די מקורות זאגט נישט גענוי וואס ער ציילט – משפחות, נפשות אדער מענער. [אומקלאר/מחלוקת]

ווי אזוי זעט אויס אזא וואוקס פון נאענט? [דאקומענטירט] די ענגלישע וויקיפעדיע ברענגט אן אויסרעכענונג פון 1961: אין סאטמארער וויליאמסבורג האט מען געציילט 4,500 נפשות, מיט 860 בעלי-בתים. [אומקלאר/מחלוקת] [8] לויט דער זעלבער אויסרעכענונג, זענען בערך פערציג פראצענט פון זיי פאר דער מלחמה נישט געווען קיין סאטמארער אדער סיגעטער חסידים. [אומקלאר/מחלוקת] [8] דאס הייסט, אז די קהלה איז אין די ערשטע יארן געבויט געווארן פון אידן פון אסאך שטעט, וואס האבן נאך דעם חורבן זיך אנגעשלאסן אן דעם סאטמארער רב. [אומקלאר/מחלוקת]

וויליאמסבורג איז געבליבן דאס הארץ. [דאקומענטירט] [8] פון די שפעטע 1990ער יארן האט די קהלה זיך אויסגעשפרייט צו דרום, אין נייע גאסן וואס זענען פריער נישט געווען אידישע. [דאקומענטירט] [17] די ענגלישע וויקיפעדיע רעכנט בערך 57,000 סאטמארער חסידים אין וויליאמסבורג. [אומקלאר/מחלוקת] [21] און ווי אלע מקורות זאגן, איז דער עיקר וואוקס געקומען פון אינעווייניג – פון גרויסע משפחות, נישט פון מענטשן וואס זענען צוגעקומען פון דרויסן. [דאקומענטירט] [8][15]

אויך אין בארא פארק און אין מאנסי זענען דא גרויסע סאטמארער קהלות, און אין בלומינגבורג איז די באפעלקערונג געוואקסן פון 420 אין 2010 ביז 978 אין 2024. [דאקומענטירט] [8][15]

דער צווייטער צענטער איז געווארן קרית יואל, וואס מיר האבן געזען אין קאפיטל 10. [דאקומענטירט] אין 1977, ביי דער אינקארפאראציע, האבן דארט געוואוינט בערך 500 מענטשן. [אומקלאר/מחלוקת] [20] לויט דער באפעלקערונג-ציילונג פון 2024, וואס די צייטונג "טיימס יוניאן" ברענגט, וואוינען דארט 43,863 מענטשן. [דאקומענטירט] [15] דאס איז איינע פון די שנעלסט-וואקסנדע ערטער אין גאנץ ניו יארק סטעיט. [דאקומענטירט] [15] די ענגלישע וויקיפעדיע שרייבט, אז אין 2021 האבן בערך 12,000 קינדער פון קרית יואל געלערנט אין די פריוואטע מוסדות פון דארט. [אומקלאר/מחלוקת] [20]

די מוסדות זענען געוואקסן מיט דער קהלה. [דאקומענטירט] די "ניו יארק טיימס" שרייבט, אז אין די יארן פון דעם "ברך משה" האט סאטמאר געבויט שולן און מוסדות, און די נכסים פון דער קהלה זענען געווען ווערט הונדערטער מיליאנען דאלאר. [דאקומענטירט] [2] JTA דערמאנט טעגליכע מאלצייטן פאר קראנקע אין די שפיטעלער, הילף פאר חתונות, און היימען פאר קימפעטארינס. [דאקומענטירט] [5] אין 1985 איז אין קרית יואל געעפנט געווארן א שולע פאר בערך פופציג קינדער מיט ספעציעלע באדערפענישן. [דאקומענטירט] [5] אזא שולע האט באדארפט זיין א רעגירונג-שולע; דאס האט געפירט צו א קאמף ביז צום העכסטן געריכט אין וואשינגטאן, אין 1994, און אויך צו א שאלה אינעווייניג אין דער קהלה. [דאקומענטירט] [5][23] די שולע עקזיסטירט ביז היינט. [דאקומענטירט] [5] די חדרים און ישיבות הייסן געווענליך "תורה ויראה", און די מיידלשע שולן האבן זייער אייגענעם נאמען; אויבן שטייען די ישיבות-גדולות. [דאקומענטירט] [8] א פרינציפאל פון א סאטמארער שולע, ר' הערץ פרענקל, האט געשאצט, אז סאטמאר און אירע מוסדות לערנען פופצן ביז צוואנציג פראצענט פון אלע אידישע קינדער אין אידישע שולן. [אומקלאר/מחלוקת] [24] דאס איז זיין אייגענע שאצונג, נישט קיין ציילונג, און ער זאגט נישט גענוי אויף וועלכן ארט זי איז געמיינט. [אומקלאר/מחלוקת]

אויסער ניו יארק: [דאקומענטירט] דער "גארדיאן" האט אין 2006 געשריבן, אז נאך דעם חורבן וואוינען רוב סאטמארער חסידים אין אמעריקע, און די איבעריגע – אין לאנדאן, אין מאנטרעאל און אין ארץ ישראל. [דאקומענטירט] [4] די יוו"א-ענציקלאפעדיע רעכנט אויס, אין 2010, צווייגן אין וויליאמסבורג, קרית יואל, לאס אנדזשעלעס, מאנטרעאל, אנטווערפן, לאנדאן, בוענאס איירעס און ירושלים. [דאקומענטירט] [16] די ענגלישע וויקיפעדיע לייגט צו בארא פארק, מאנסי, מאנטשעסטער, אויסטראליע, און "פילע" קהלות אין ארץ ישראל. [אומקלאר/מחלוקת] [8] וועגן די קהלות אויסער ניו יארק – וויפל מענטשן, וויפל מוסדות – האבן מיר נישט קיין ציפערן. [אומקלאר/מחלוקת]

און אין ארץ ישראל? [דאקומענטירט] דער "ברך משה" איז געפארן אהין; אין סיון–תמוז תשמ"ג האט ער געמאכט א נסיעה, וואס חסידים האבן באשריבן אין א ספר מיטן נאמען "משא המלכות". [טראדיציאנעלער באריכט] [7] דער "גארדיאן" שרייבט, אז אין 1999 האבן אים דארט באגריסט צענדליגע טויזנטער. [דאקומענטירט] [4] די JTA שרייבט, אז זיין שיטה וועגן דער מדינה איז געווען "אן עכא" פון זיין פעטער'ס, און אז זיינע חסידים אין ארץ ישראל גייען נישט ווילן. [דאקומענטירט] [5] דאס איז די זעלבע שיטה וואס מיר האבן געלערנט אין קאפיטל 7. [דאקומענטירט]

11.3 נאך 2006: צוויי רביים, ר' אהרן און ר' זלמן לייב · 5:41:00–5:45:00

דער "ברך משה" האט איבערגעלאזט פיר זין. [דאקומענטירט] [5][6] צוויי פון זיי, ר' אהרן און ר' זלמן לייב, פירן היינט אן, יעדער א טייל פון סאטמאר, אלס רבי. [דאקומענטירט] [9][11] מיר ברענגען זיי לויט זייער עלטער, מיט די זעלבע ווערטער און מיט דעם זעלבן כבוד. [אומקלאר/מחלוקת]

דער רבי ר' אהרן טייטלבוים שליט"א איז געבוירן געווארן ו' חשון תש"ח, דעם 20סטן אקטאבער 1947, אין ברוקלין – דער עלטסטער זון. [דאקומענטירט] [9][10][19] ער האט חתונה געהאט מיט א טאכטער פון דעם וויזשניצער רבי'ן, ר' משה יהושע הגר, און האט א צייט געלערנט אין בני ברק. [דאקומענטירט] [9] ער איז געווארן דער רב פון קרית יואל – אין תשמ"ג (1983) לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע, אין 1984 לויט דעם "גארדיאן" און JTA, אין 1985 לויט דער ענגלישער. [אומקלאר/מחלוקת] [4] [5][9][10] ביז 1999 איז ער געווען זיין טאטע'ס פארטרעטער אין די ענינים פון דער קהלה. [דאקומענטירט] [6][10] זיין הויפט-ארט איז קרית יואל. [דאקומענטירט] [9][10] אין אב תשס"ז (2007) איז ער געפארן קיין ארץ ישראל, און האט געלייגט דעם אנהייב-שטיין פאר וואוינונגען פאר זיינע חסידים אין ירושלים. [דאקומענטירט] [9] ער האט אויך געמאכט תקנות צו באגרענעצן די הוצאות פון חתונות. [דאקומענטירט] [9]

דער רבי ר' זלמן לייב טייטלבוים שליט"א – מיטן פולן נאמען ר' יקותיאל יהודה – איז געבוירן געווארן כ"ד כסלו תשי"ב, דעם 23סטן דעצעמבער 1951, אין ברוקלין – דער דריטער זון. [דאקומענטירט] [11][12][19] ער האט חתונה געהאט מיט א טאכטער פון ר' משה שפיץ, דער אב"ד פון ביסטריץ, און איז געווען א מגיד שיעור און דער רב פון דער סיגעטער שול אין בארא פארק. [דאקומענטירט] [11] דערנאך איז ער געווארן דער רב פון סאטמאר אין ירושלים. [דאקומענטירט] [11][12] זיין הויפט-ארט איז וויליאמסבורג. [דאקומענטירט] [11][12] אין שבט תשע"ג (2013) איז ער געפארן קיין ארץ ישראל, צום ערשטן מאל זינט

ער איז געווארן רבי, און האט געשטיצט מוסדות וואס נעמען נישט קיין געלט פון דער מדינה. [דאקומענטירט] [11] ער האט אויך געגרינדעט "קרית ייטב לב" אין בלומינגבורג, ניו יארק, פאר משפחות וואס האבן געזוכט א ביליגערן און ווייניגער ענגן ארט צו וואוינען. [דאקומענטירט] [11]

אין 1999 האט דער "ברך משה" צוריקגערופן ר' זלמן לייב פון ירושלים, און אים געמאכט פאר רב אין וויליאמסבורג. [דאקומענטירט] [9][11] פארוואס? [דאקומענטירט] דא זענען די צוויי זייטן צעטיילט, און מיר ברענגען ביידע. [אומקלאר/מחלוקת] די וואס האלטן מיט ר' אהרן זאגן, אז לויט דעם חסידישן מנהג גייט די ירושה צום עלטסטן, און אז זייער טאטע איז געווען שוואך און אונטער דער השפעה פון זיינע מענטשן. [אומקלאר/מחלוקת] [9][13] די וואס האלטן מיט ר' זלמן לייב זאגן, אז די קהלה איז געווארן צו גרויס פאר איין מענטש, און אז דאס וואס זייער טאטע האט געטון ביי זיין לעבן, און זיין צוואה, לאזן נישט קיין ספק. [אומקלאר/מחלוקת] [9][11][13]

ביי דער צוואה זענען די מקורות אויך צעטיילט. [אומקלאר/מחלוקת] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט פון א צוואה פון תשס"ב (2002), וואס נעמט אויס ר' זלמן לייב; די זייט פון ר' אהרן רעדט פון א פריערדיגער צוואה, פון תשנ"ו (1996), וואס נעמט אויס ר' אהרן, און זאגט אז די שפעטערע איז נישט גילטיג. [אומקלאר/מחלוקת] [3][4][9][11]

ביי דער לויה פון דעם "ברך משה" אין וויליאמסבורג, מיט צענדליגע טויזנטער מענטשן, האבן געהספד'נט זיינע זין און איידעמס, לויט דער ענגלישער וויקיפעדיע – יעדער לויט זיין עלטער. [אומקלאר/מחלוקת] [4][6] נאך דער הסתלקות אין 2006 האט מען זיך געטענה'ט אין די געריכטן איבער די שולן און די נכסים. [דאקומענטירט] [3][10][12] אין 2007 האט ניו יארק'ס העכסטער געריכט, אין א פאל פון דער קהלה אין וויליאמסבורג, געפסק'נט, אז פראגעס ווער עס איז א מיטגליד פון א קהלה זענען רעליגיעזע פראגעס, און א געריכט פסק'נט זיי נישט. [דאקומענטירט] [14] די וויקיפעדיעס שרייבן, אז די געריכטן האבן נישט באשלאסן, און די לאגע איז געבליבן ווי זי איז געווען. [דאקומענטירט] [10][12] היינט פירן ביידע רביים זייערע אייגענע מוסדות, אין וויליאמסבורג און אין קרית יואל. [דאקומענטירט] [10][12] און די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט, אז אין אפריל 2020 האבן די צוויי ברידער גערעדט אויפן טעלעפאן – דאס ערשטע מאל אין צוואנציג יאר. [דאקומענטירט] [9]

11.4 די שיטה היינט, און א לעצטער געדאנק · 5:45:00–5:50:00

וואס איז געבליבן פון דער שיטה? [דאקומענטירט] די צוויי קהלות זענען צעטיילט אין די מוסדות, אבער נישט אין דעם וואס מען האלט וועגן דער מדינה. [אומקלאר/מחלוקת] [5][8] די JTA האט שוין אין 2006 געשריבן, אז די חסידים פון סאטמאר אין ארץ ישראל גייען נישט ווילן, און אז די שיטה פון דעם "ברך משה" איז געווען אן עכא פון זיין פעטער'ס. [דאקומענטירט] [5] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט, אז דער רבי ר' אהרן שליט"א האט אפגעזאגט צו אנערקענען די אמעריקאנער דעקלאראציע וועגן ירושלים אלס הויפטשטאט פון דער מדינה. [דאקומענטירט] [9] די זעלבע וויקיפעדיע שרייבט, אז דער רבי ר' זלמן לייב שליט"א שטיצט די וואס זענען קעגן דעם גיוס פון בחורים אין ארץ ישראל, און די מוסדות וואס נעמען נישט קיין געלט פון דער מדינה. [דאקומענטירט] [11] ביי ביידע זייטן ווערט "ויואל משה" געלערנט, געדרוקט און ציטירט, ווי מיר האבן געזען אין קאפיטל 8. [דאקומענטירט]

דאס איז אויך דער ענטפער אויף א פראגע וואס פילע האבן געפרעגט אין 1979: וועט די שיטה איבערלעבן איר מחבר? [אומקלאר/מחלוקת] [1] לויט די מקורות פון היינט איז די שיטה נישט פארשוואונדן: ביידע קהלות האלטן זיך ביי איר, און זי איז געבליבן דאס צייכן פון סאטמאר, סיי ביי די וואס האלטן דערפון און סיי ביי די וואס זענען קעגן. [אומקלאר/מחלוקת] [5][8][16] די ענגלישע וויקיפעדיע שרייבט, אז דער "ברך משה" האט ווייניגער גערעדט אויף דער מדינה ווי זיין פעטער; דאס איז איר אייגענע באמערקונג. [אומקלאר/מחלוקת] [6] און מחוץ דער חסידות איז "ויואל משה" אין אונזערע צייטן איבערגעזעצט געווארן אויף ענגליש, אין א בוך פון דעם פראפעסאר שאול מגיד, וואס איז ארויס ביי אן אוניווערסיטעט און וואס מען קען לייענען אומזיסט. [דאקומענטירט] [22] אזוי לערנען היינט דעם ספר סיי חסידים אין בית המדרש, סיי סטודענטן אויף אוניווערסיטעט. [אומקלאר/מחלוקת] וואס זי מיינט פאר יעדן איינציגן חסיד אין שטוב, ווי זי ווערט געלעבט אין א טאג-טעגלעכן לעבן – דאס קען קיין צייטונג און קיין ענציקלאפעדיע נישט מעסטן. [אומקלאר/מחלוקת]

מיר זענען געגאנגען א לאנגן וועג. [דאקומענטירט] מיר האבן אנגעהויבן אין סיגעט, ביי דעם "קדושת יום טוב", מיט א קינד וואס איז געבוירן געווארן י"ז טבת תרמ"ז. [דאקומענטירט] מיר זענען מיטגעגאנגען צו זיינע רבנות'ן, קיין קראלי און קיין סאטמאר; דורך די מלחמה-יארן, דעם באן, און בערגן-בעלזן; קיין ארץ ישראל, און פון דארט קיין וויליאמסבורג – מיט א קליין הייפל חסידים. [דאקומענטירט] מיר האבן געזען ווי מען בויט א קהלה פון גארנישט: ישיבות, חדרים, שולן, כשרות, ביקור חולים, א צייטונג. [דאקומענטירט] מיר האבן געלערנט די שיטה פון אירע ווארצלען, די שלש שבועות, "ויואל משה", די ספרים "דברי יואל" – און אויך די וואס האבן אנדערש געהאלטן, יעדער מיט זיין אייגענעם נאמען. [דאקומענטירט] און מיר האבן געזען די לעצטע יארן, קרית יואל, די הסתלקות, און די ירושה. [דאקומענטירט]

א סך פראגעס זענען געבליבן אפן. [אומקלאר/מחלוקת] ווען ער איז געבוירן, ווען ער איז געקומען קיין סאטמאר, ווי אזוי ער איז אריין אין דעם באן, ווען "ויואל משה" איז צום ערשטן מאל ארויס, וויפל מאל ער איז געווען אין ארץ ישראל – ביי יעדע פון די פראגעס האבן מיר געשטעלט די מקורות לעבן אנאנד, און מיר האבן נישט געפסק'נט. [אומקלאר/מחלוקת] ווער עס וויל ווייטער זוכן, געפינט די מקורות אין סוף פון יעדן קאפיטל. [דאקומענטירט]

און וואס איז דער פאדעם וואס גייט דורך דער גאנצער מעשה? [אומקלאר/מחלוקת] מיר וועלן נישט שטעלן אין זיין מויל קיין ווערטער וואס ער האט נישט געזאגט. [דאקומענטירט] מיר לאזן אים ענדיגן מיט זיינע אייגענע ווערטער, פון "ויואל משה", מאמר שלש שבועות, סימן ע"ד: [דאקומענטירט] [18]

"ולכן אנו מוזהרין כל כך שלא לעשות מעצמנו שום זיז כל שהוא בעניני הגאולה אלא לעבוד את השי"ת ולצפות לישועתו." [דאקומענטירט] [18]

אויף אידיש: "דערפאר זענען מיר אזוי שטארק געווארנט, נישט צו טון פון זיך אליין אפילו די קלענסטע באוועגונג אין די ענינים פון דער גאולה, נאר צו דינען דעם אייבערשטן און צו ווארטן אויף זיין ישועה." [דאקומענטירט] [18] (דאס איז א טייטש; דער לשון קודש אויבן איז דער אריגינאל.) [דאקומענטירט]

ווער עס פירט זיך לויט דער שיטה, זעט אין די ווערטער א דרך פון אמונה און געדולד; ווער עס האלט אנדערש, זעט אין זיי א שיטה מיט וועלכער ער טענה'ט זיך. [אומקלאר/מחלוקת] ביידע זייטן, ווי מיר האבן געזען, האבן זייערע מקורות און זייערע גדולים. [אומקלאר/מחלוקת] דער דאקומענטאר האט נישט געוואלט באשליסן ווער עס איז גערעכט; ער האט געוואלט וויזן, ווי ווייט מעגליך, ווער עס איז געווען דער מענטש, וואס ער האט געלערנט, וואס ער האט געבויט, און וואס עס איז געבליבן. [דאקומענטירט]

דאס איז דער סוף פון דעם דאקומענטאר. [דאקומענטירט]

2. בילדער און פילם-מאטעריאל

כללים פאר אלע בילדער אין דעם קאפיטל: נאר מענער; קיין פרויען און קיין מיידלעך – אויך נישט אין המון-בילדער פון לויות, הכתרות אדער גאסן (אויב זיי זענען דא – אפשניידן אדער נישט נוצן); קיין קירכן, טורעמס מיט צלמים, קריסטלעכע סימנים; קיין סטאטועס פון מענטשן; קיין אויפשריפטן מיט פרויען-נעמען (מצבות פון פרויען ווערן נישט געוויזן). קיין קינסטלעכע (AI) בילדער פון די רביים אדער פון היסטארישע סצענעס. ביי יעדן בילד פון Commons דארף מען נאכקוקן דעם מקור און די ליצענץ פאר מען נוצט אים. **ביידע רביים פון היינט באקומען די זעלבע צאל בילדער, אין דער זעלבער גרייס און דער זעלבער לענג אויפן עקראן.** קיין בילדער פון די צוזאמענשטויסן (פאליציי, ארעסטן) – דער קאפיטל ווייזט נישט קיין צד אין א שלעכטן ליכט.

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
1	11.0	דער סוף פון קאפיטל 10: דער לוח-בלאט "כ"ו אב תשל"ט" ווערט "כ"ו אב תש"מ"; די שול אויף ראדני סטריט פון דרויסן (אן מענטשן)	אייגענע גראפיק; פאטא: Wikimedia Commons, Category:Williamsburg, Brooklyn (נאר בילדער אן מענטשן, ליצענץ נאכקוקן)	המשך פון קאפיטל 10
2	11.1	דער "ברך משה" – א פארטרעט	Wikimedia Commons, Category:Moshe Teitelbaum (Satmar) – נאר א בילד מיט א באשטעטיגטן מקור און ליצענץ; אדער מיט רשות פון א סאטמארער ארכיוו / "דער איד"	נאר מענער אינעם בילד
3	11.1	סיגעט: די אלטע גאס, דער בית המדרש (פון דרויסן)	Wikimedia Commons, Category:Sighetu Marmației (נאר בילדער אן קירכן און אן פרויען)	צו "סיגעט"
4	11.1	דער שער-בלאט פון "עצי חיים" (סיגעט)	HebrewBooks.org – א סקען פון דעם ספר (נאכקוקן ווען און וואו געדרוקט)	דער טאטע, ר' חיים צבי
5	11.1	זענטא: די שטאט אויף דער מאפע	אייגענע מאפע-גראפיק	קיין בילד פון א קירך-טורעם
6	11.1	א מאפע: זענטא ← אוישוויץ ← טרעגליץ ← טערעזיענשטאט ← סיגעט ← ניו יארק	אייגענע גראפיק	צייכן "1944–1947"
7	11.1	די "ניו יארק טיימס", 14.9.1979 – נאר דער קעפל	TimesMachine (nytimes.com) – מיט רשות / א פרעס-ליצענץ	אויפשריפט: "א ראט פון 30"
8	11.1	דער שער-בלאט פון "ברך משה"	HebrewBooks.org / אוצר החכמה – א סקען (נאכקוקן)	אן קיין פרויען-נאמען אויפן בלאט
9	11.1	דער לוח-בלאט "כ"ו אב תש"מ · 8.8.1980"	אייגענע גראפיק [19]	די הכתרה
10	11.1	דער לוח-בלאט "כ"ו ניסן תשס"ו · 24.4.2006"	אייגענע גראפיק [19]	די הסתלקות
11	11.2	וויליאמסבורג פון היינט: גאסן, די גרויסע שול (פון דרויסן), בחורים אויפן וועג צו דער ישיבה	Wikimedia Commons, Category:Hasidic Judaism in Williamsburg (נאר מענער; ליצענץ נאכקוקן); אדער אייגענע פילם-אויפנאמען מיט רשות	קיין פנים פון א קינד אן רשות
12	11.2	קרית יואל פון דער לופט	Wikimedia Commons, Category:Kiryas Joel, New York (נאר בילדער אן מענטשן)	ציפער: 43,863 (2024)
13	11.2	א גראפיק: וואוקס – 1961 · 1979 · 2006 · 2024	אייגענע גראפיק (זע 4.4)	יעדע ציפער מיט איר מקור

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
14	11.2	א וועלט-מאפע מיט די קהלות (וויליאמסבורג, קרית יואל, בארא פארק, מאנסי, בלומינגבורג, מאנטרעאל, לאס אנדזשעלעס, לאנדאן, מאנטשעסטער, אנטווערפן, בועגאס איירעס, ירושלים, בני ברק)	אייגענע גראפיק (זע 4.3)	נאר פונקטן; קיין ציפערן וואו קיין מקור נישטא
15	11.2	א ישיבה-בנין פון "תורה ויראה" (פון דרויסן)	Wikimedia Commons (נאכקוקן) אדער אייגענע אויפנאמע	נאר דער בנין
16	11.2	דער שער-בלאט פון "משא המלכות" (תשמ"ג)	אוצר החכמה / הספרייה הלאומית – נאכקוקן אויב דא	אויב נישטא – נאר אויפשריפט
17	11.3	דער רבי ר' אהרן שליט"א – א פארטרעט	Wikimedia Commons, Category:Aaron Teitelbaum – נאר מיט ליצענץ; אדער מיט רשות פון זיין קהלה	די זעלבע גרייס און לענג ווי #18
18	11.3	דער רבי ר' זלמן לייב שליט"א – א פארטרעט	Wikimedia Commons, Category:Zalman Teitelbaum – נאר מיט ליצענץ; אדער מיט רשות פון זיין קהלה	די זעלבע גרייס און לענג ווי #17
19	11.3	קרית יואל: די גרויסע שול פון דרויסן	Wikimedia Commons (אן מענטשן)	צוזאמען מיט #20, אויף א געטיילטן עקראן
20	11.3	וויליאמסבורג: די גרויסע שול אויף ראדני סטריט פון דרויסן	Wikimedia Commons (אן מענטשן)	צוזאמען מיט #19
21	11.3	א משפחה-בוים (זע 4.2)	אייגענע גראפיק	קיין פרויען-נעמען
22	11.3	דער פסק פון ניו יארק'ס העכסטן געריכט, 2007 – דער ערשטער בלאט	nycourts.gov / Westlaw (עפנטלעך)	נאר דער קעפל
23	11.3	א צייט-ליניע 1979–2020	אייגענע גראפיק (זע 4.5)	
24	11.4	א סקען פון "ויואל משה", מאמר שלש שבועות, סימן ע"ד, ז' 88 – די ווערטער "ולכן אנו מוזהרין..." אונטערגעשטראכן	דער סקען פון דער אויסגאבע ברוקלין 2006 (HebrewBooks.org) – אן אויסשניט, נישט קיין AI	דער לעצטער ציטאט
25	11.4	דער שער-בלאט פון מגיד'ס בוך (UC Press / Luminos)	luminosoa.org – עפנטלעך (open access)	נאר דער טיטל-בלאט
26	11.4	א מאנטאזש פון אלע עלף קאפיטלען: יעדן קאפיטל'ס ערשטער קעפל, איינס נאכן אנדערן	אייגענע גראפיק	דער סוף פון דעם דאקומענטאר
27	11.4	דער ציון אין קרית יואל (נאר די מצבה פון דעם סאטמארער רב), לאנגזאם בלאס	Wikimedia Commons (נאכקוקן) אדער מיט רשות	אן מענטשן
28	11.4	א שווארצער עקראן מיט דעם לעצטן אויפשריפט	אייגענע גראפיק	זע טייל 5

3. אויפשריפטן אויפן עקראן

#	אונטער-טייל	אויפשריפט	מקור / באמערקונג
1	11.0	קאפיטל 11 · ירושה און ממלא-מקום	
2	11.1	1979: "קיין צוואה" – די "ניו יארק טיימס"	[1]
3	11.1	ר' משה טייטלבוים · דער "ברך משה" · דער סיגעטער רבי	
4	11.1	געבוירן: י"ב חשון תרע"ה · 1.11.1914 (אדער 17.11.1914; אדער 1915)	[4][6][7] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
5	11.1	1939: רב אין זענטא	[4][7]
6	11.1	אייר תש"ד: פארשיקט קיין אוישוויץ · אייר תש"ה: באפרייט	[7]
7	11.1	ווער האט אויסגעוויילט? ראט פון 30 (NYT) · ראט פון 13 (ענגלישע וויקיפעדיע) · "א לאנגער פראצעס" (העברעאישע וויקיפעדיע)	[1][6][7] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
8	11.1	כ"ו אב תש"מ · 8.8.1980: די הכתרה	[8][19]
9	11.1	"רבי יואל האט אויסגעגראבן די בארן; איך היט זיי נאר" (טייטש)	[2][4]
10	11.1	נשיא פון דער התאחדות הרבנים – פון תש"מ	[7]
11	11.1	כ"ו ניסן תשס"ו · 24.4.2006 · אלט 91	[2][7][19]
12	11.2	1961: 4,500 נפשות · 860 בעלי-בתים (וויליאמסבורג)	[8] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
13	11.2	1979: בערך 45,000 אין וויליאמסבורג (NYT)	[1]
14	11.2	2006: בערך 100,000 (NYT) · ארום 120,000 (גארדיאן)	[2][4] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
15	11.2	קרית יואל: בערך 500 (1977) ← 43,863 (2024)	[20][15]
16	11.2	בלומינגבורג: 420 (2010) ← 978 (2024)	[15]
17	11.2	1985: א שולע פאר קינדער מיט ספעציעלע באדערפענישן · 1994: דער העכסטער געריכט אין וואשינגטאן	[5][23]
18	11.2	"פופצן ביז צוואנציג פראצענט" – א שאצונג פון ר' הערץ פרענקל	[24] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
19	11.2	די צווייגן לויט יוו"א (2010): וויליאמסבורג · קרית יואל · לאס אנדזשעלעס · מאנטרעאל · אנטווערפן · לאנדאן · בוענאס איירעס · ירושלים	[16]
20	11.2	סיון–תמוז תשמ"ג: א נסיעה קיין ארץ ישראל ("משה המלכות")	[7]
21	11.3	דער רבי ר' אהרן טייטלבוים שליט"א · געבוירן ו' חשון תש"ח · 20.10.1947	[9][10][19]
22	11.3	דער רבי ר' זלמן לייב טייטלבוים שליט"א · געבוירן כ"ד כסלו תשי"ב · 23.12.1951	[11][12][19]
23	11.3	רב פון קרית יואל: 1983 · 1984 · 1985 (לויט די מקורות)	[4][5][9][10] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
24	11.3	1999: רב אין וויליאמסבורג	[9][11]
25	11.3	צוואה: תשנ"ו · 1996 (לויט דער זייט פון ר' אהרן) · תשס"ב · 2002 (לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע)	[9][11] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
26	11.3	2007: ניו יארק'ס העכסטער געריכט – "א רעליגיעזע פראגע"	[14]

#	אונטער-טייל	איפשריפט	מקור / באמערקונג
27	11.3	אפריל 2020: א טעלעפאן-שמועס	[9]
28	11.4	"ולכן אנו מוזהרין כל כך שלא לעשות מעצמנו שום זיז כל שהוא בעניני הגאולה אלא לעבוד את השי"ת ולצפות לישועתו"	ויואל משה, מאמר שלש שבועות, סימן ע"ד, ז' 88 [18]
29	11.4	"...נאר צו דינען דעם אייבערשטן און צו ווארטן אויף זיין ישועה" (טייטש)	[18]
30	11.4	סוף	

4. מאפע, צייט-ליניע און דיאגראמען

4.1 ווער האט אויסגעוויילט דעם "ברך משה" – וואס יעדער מקור זאגט

מקור	ווער	ווען / ווי שנעל	נאך וואס
"ניו יארק טיימס", 14.9.1979 [1]	א ראט פון 30 מענער	א זיצונג מאנטאג ביינאכט	קיין צוואה; דעם טיטל "רבי" – ערשט נאך א יאר
ענגליש וויקיפעדיע [6]	א ראט פון 13 עלטערע, איינשטימיג	טעליכע וואכן נאך דער הסתלקות	אויסגערופן אין דער שול אויף ראדני סטריט
העברעאיש וויקיפעדיע [7]	–	"נאך א לאנגן פראצעס"	געקרוינט אויפן ערשטן יארצייט
ענגליש וויקיפעדיע, "סאטמאר" [8]	דער ראט פון דער קהלה	"נאך לאנגע שוואנקונגען"	כ"ו אב תש"מ = 8.8.1980

4.2 דיאגראם: די משפחה – פון דעם "קדושת יום טוב" ביז היינט

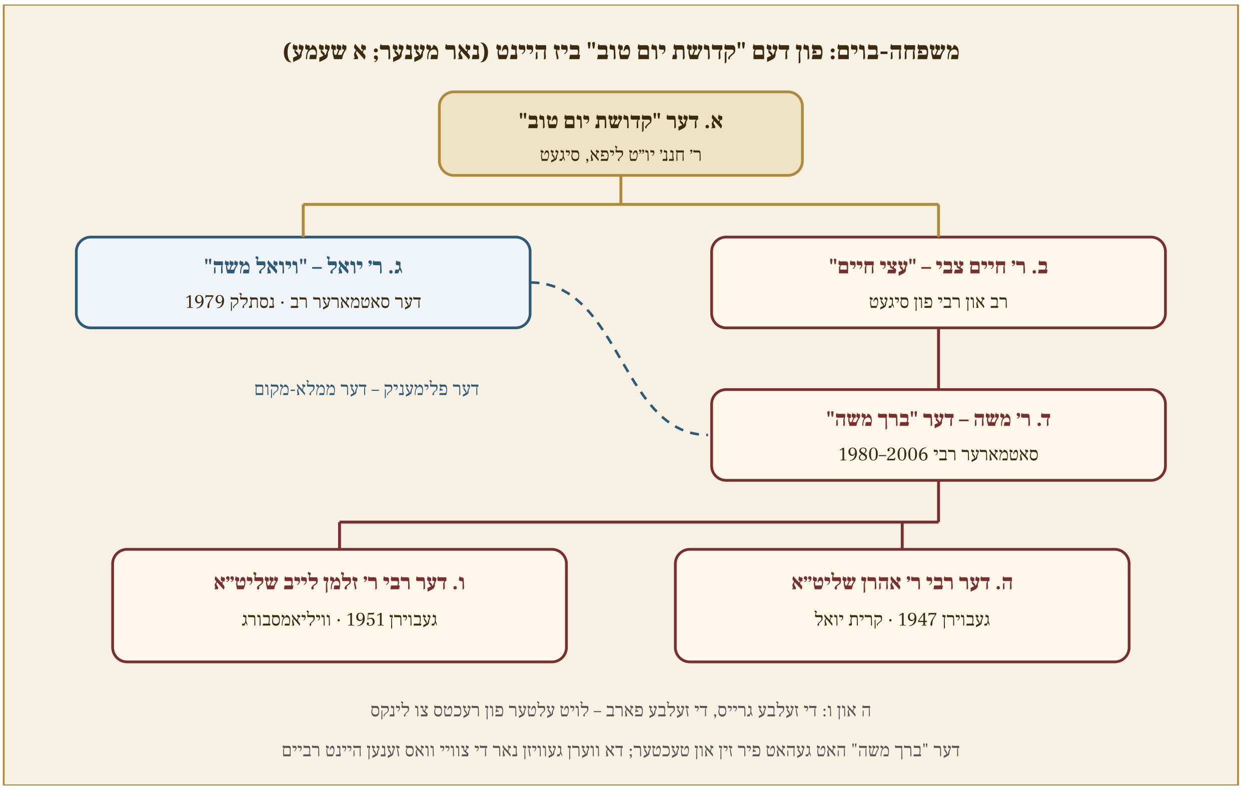

4.3 מאפע: סאטמארער קהלות אין דער וועלט

סאטמארער קהלות אין דער וועלט – א שעמאטישע מאפע (נישט אין מאסשטאב)

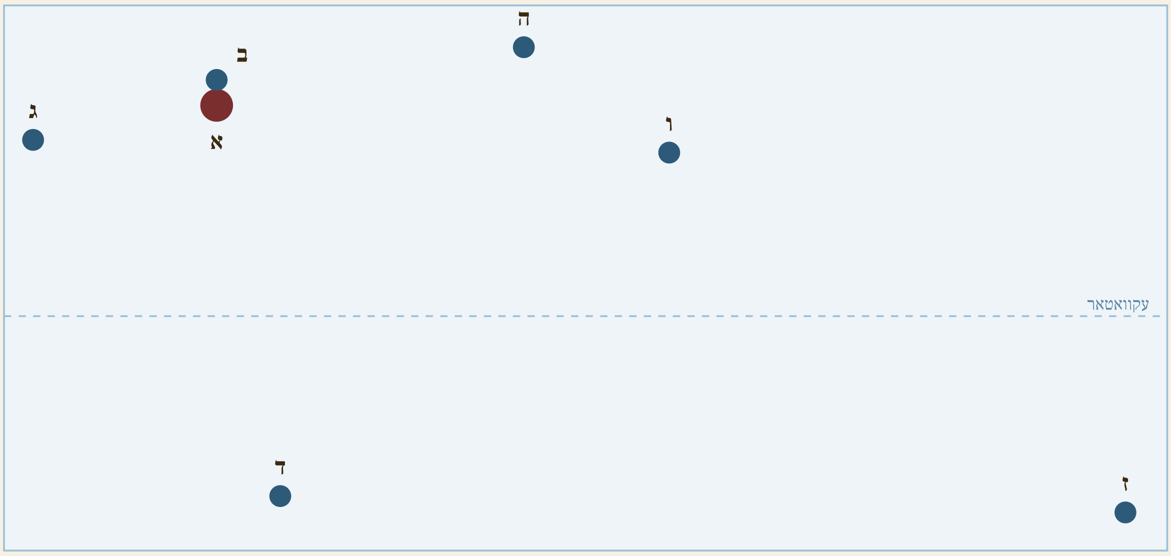

א. ניו יארק: וויליאמסבורג · בארא פארק · קרית יואל · מאנסי · בלומינגבורג [8][15][16]

ב. מאנטרעאל [4][16]

ג. לאס אנדזשעלעס [16]

ד. בוענאס איירעס / ארגענטינע [8][16]

ה. לאנדאן · מאנטשעסטער · אנטווערפן [4][8][16]

ו. ירושלים און "פילע" ערטער אין ארץ ישראל [4][8][16]

ז. אויסטראליע [8]

4.4 וויפל? – די ציפערן לויט די מקורות

יאר	ציפער	וואס ווערט געציילט	מקור
1961	4,500 נפשות · 860 בעלי-בתים	סאטמארער וויליאמסבורג	ענגלישע וויקיפעדיע [8] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
1979	בערך 45,000	סאטמארער חסידים אין וויליאמסבורג	"ניו יארק טיימס" [1]
2006	בערך 100,000	אויף דער גאנצער וועלט	"ניו יארק טיימס" [2]
2006	ארום 120,000	אויף דער גאנצער וועלט	"גארדיאן" [4]
1977	בערך 500	קרית יואל	ענגלישע וויקיפעדיע [20] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
2024	43,863	קרית יואל (אלע איינוואוינער)	"טיימס יוניאן", באפעלקערונג-ציילונג [15]
2024 / 2010	978 / 420	בלומינגבורג (אלע איינוואוינער)	"טיימס יוניאן" [15]

4.5 צייט-ליניע 1979–2020

יאר	העברעאיש	געשעענישן	מקור
1979	כ"ו אב תשל"ט	די הסתלקות; קיין צוואה	[1][19]

יאר	העברעאיש	געשעעניש	מקור
1979	אלול תשל"ט	ר' משה טייטלבוים אויסגעוויילט	[1][6]
1980	כ"ו אב תש"מ	די הכתרה אויפן ערשטן יארצייט	[8][19]
1983 / 1984 / 1985	תשמ"ג …	ר' אהרן – רב פון קרית יואל	[4][5][9][10] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
1983	סיון–תמוז תשמ"ג	א נסיעה קיין ארץ ישראל ("משא המלכות")	[7]
1985	תשמ"ה	די שולע פאר קינדער מיט ספעציעלע באדערפענישן	[5]
1996	תשנ"ו	א צוואה, לויט דער זייט פון ר' אהרן	[9][11] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
1999	תשנ"ט	ר' זלמן לייב – רב אין וויליאמסבורג	[9][11]
2002	תשס"ב	א צוואה, לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע	[9][11] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
2006	כ"ו ניסן תשס"ו	די הסתלקות פון דעם "ברך משה"	[2][7][19]
2007	תשס"ח	ניו יארק'ס העכסטער געריכט: "א רעליגיעזע פראגע"	[14]
2007	אב תשס"ז	ר' אהרן אין ארץ ישראל	[9]
2013	שבט תשע"ג	ר' זלמן לייב אין ארץ ישראל	[11]
2020	ניסן–אייר תש"פ	א טעלעפאן-שמועס צווישן די ברידער	[9]

4.6 די צוויי רביים – לעבן אנאנד (לויט עלטער; די זעלבע פרטים פארביידע)

ענין	דער רבי ר' אהרן שליט"א	דער רבי ר' זלמן לייב שליט"א
געבוירן	ו' חשון תש"ח · 20.10.1947	כ"ד כסלו תשי"ב · 23.12.1951
זון פון	דעם "ברך משה" – דער עלטסטער	דעם "ברך משה" – דער דריטער
שווער	דער וויזשניצער רבי, ר' משה יהושע הגר	ר' משה שפיץ, אב"ד ביסטריץ
פריערדיגע שטעלעס	א צייט אין בני ברק; רב פון קרית יואל	מגיד שיעור; רב פון דער סיגעטער שול; רב אין ירושלים
הויפט-ארט היינט	קרית יואל	וויליאמסבורג
ארץ ישראל	אב תשס"ז (2007)	שבט תשע"ג (2013)
איין אויפטו (לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע	תקנות פאר חתונה-הוצאות	"קרית ייטב לב" אין בלומינגבורג
מקורות	[9][10]	[11][12]

5. דער סוף פון דעם גאנצן דאקומענטאר (פראדוקציע)

- **בילד:** נאך דעם ציטאט פון "ויואל משה" (דער סקען, סימן ע"ד, די ווערטער אונטערגעשטראכן) ווערט דער עקראן לאנגזאם בלאס. דערנאך – א מאנטאז פון די עלף קאפיטל-קעפלעך, איינס נאכן אנדערן, יעדער א פאר סעקונדעס: סיגעט · אורשיווא און סאטמאר · די מלחמה-יארן · וויליאמסבורג · די קהלה · די שיטה · ציוניזם און די מדינה · די ספרים · מחלוקות · קרית יואל · ירושה.
- **לעצטע בילד:** דער ציון אין קרית יואל (נאר די מצבה פון דעם סאטמארער רב, אן מענטשן), אין פרימארגן-ליכט, לאנגזאם בלאס.
- **לעצטער אויפשריפט (אויף א שווארצן עקראן):** "רבי יואל טייטלבוים זצ"ל · י"ז טבת תרמ"ז – כ"ו אב תשל"ט". דערנאך: "סוף".
- **קלאנג:** די מעלאדיע פון אנהייב קאפיטל 1 קומט צוריק, שטיל, אן ווערטער; עטליכע סעקונדעס שטילקייט פארן סוף.
- **דער לעצטער זאץ פון דער נאראציע (שוין אין 11.4):** "דאס איז דער סוף פון דעם דאקומענטאר." – נאך דעם זאגט דער נאראטאר מער גארנישט.
- **קרעדיטן (נאך "סוף"):** "מקורות – זע דעם סוף פון יעדן קאפיטל"; בילדער – "Wikimedia Commons" און די ארכיון לויט די טאבעלעס; ביי א בילד וואס איז אונטערגעשריבן מיט א פרוי'ס נאמען – נאך "Author: see file page". קיין מוזיק-קרעדיט מיט א פרוי'ס נאמען.
- **צייט:** דער דאקומענטאר ענדיגט זיך ביי 5:50:00.

6. מקורות פאר קאפיטל 11

1. "Satmar Hasidim Appoint Leader; Origins in Rumania", The New York Times, 14 סעפטעמבער 1979 – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (קיין צוואה; א ראט פון 30; מאנטאג ביינאכט; א יאר אן טיטל; בערך 45,000 אין וויליאמסבורג).
2. "Rabbi Moses Teitelbaum Is Dead at 91", The New York Times, 25 אפריל 2006 – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (דער משל פון די בארן, דורך ר' שלמה געלבמאן; בערך 100,000; "הונדערטער מיליאנען").
3. "Amid Mourning, Satmar Succession Goes to Court", The New York Times, 26 אפריל 2006 – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (די צוואה; די טענות פון ביידע זייטן).
4. "Rabbi Moshe Teitelbaum" (נעקראלאג), The Guardian, 14 יולי 2006 – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (1.11.1914; ארום 120,000; 1984; לאנדאן, מאנטרעאל, ארץ ישראל; 1999; דער משל פון די בארן).
5. "Satmar rebbe dies at 91", JTA, 25 אפריל 2006 – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (דער "נאענטסטער קרוב"; חסד-מוסדות; די שולע פון 1985; ארץ ישראל און ווילן; פיר קינדער).
6. English Wikipedia, "Moshe Teitelbaum (Satmar)" – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (17.11.1914; דער ראט פון 13; ר' סענדער דייטש; "נייע וועגן"; וועניגער גערעדט אויף דער מדינה; די הספדים).
7. העברעאישע וויקיפעדיע, "משה טייטלבוים (ברך משה)" – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (משפחה; י"ב חשון תרע"ה; קראלי; זענטא; אייר תש"ד / תש"ה; "תהליך בחירה ממושך"; נשיא התאחדות הרבנים; "בני יואל"; "משא המלכות"; כ"ו ניסן תשס"ו).
8. English Wikipedia, "Satmar (Hasidic dynasty)" – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (8.8.1980; "א קליינער טייל"; 1961: 860 / 4,500; קהלות; שולן).
9. העברעאישע וויקיפעדיע, "אהרן טייטלבוים" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026: ו' חשון תש"ח; תשמ"ג; תשנ"ט; די צוואות תשנ"ו / תשס"ב; אפריל 2020; אב תשס"ז; תקנות).
10. English Wikipedia, "Aaron Teitelbaum" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026: 20.10.1947; 1985; פארטרעטער; "ביז 1999"; "דער געריכט האט נישט באשלאסן").
11. העברעאישע וויקיפעדיע, "יקותיאל יהודה טייטלבוים" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026: כ"ד כסלו תשי"ב; ביסטריץ; סיגעט, בארא פארק; ירושלים; 1999; קרית ייטב לב, תשע"ד; שבט תשע"ג).

12. English Wikipedia, "Zalman Leib Teitelbaum" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026: 23.12.1951; דער דריטער "זון"; "דער איד"; "דער געריכט האט נישט באשלאסן").

13. "Family Feud: Will the Real Satmar Please Stand Up?", The Brooklyn Rail, דעצעמבער 2005 – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (די טענות פוןביידע זייטן וועגן 1999).

14. Matter of Congregation Yetev Lev D'Satmar, Inc. v Kahana, 9 N.Y.3d 282 (N.Y. Court of Appeals, 2007) – דער ציטאט פון דעם פסק לויט Westlaw און law.com (געזוכט דעם 25טן אקטאבער 2026); דער פולער טעקסט נישט געלייענט.

15. "Kiryas Joel among largest upstate New York growth since 2010", Times Union, 2025 – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (43,863 אין 2024; בלומינגבורג 420 / 978).

16. Allan Nadler, "Satmar Hasidism", The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe (2010) – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (די צווייגן; "פילע מחלוקות").

17. Nathaniel Deutsch & Michael Casper, *A Fortress in Brooklyn* (2021), לויט דער רעצענזיע אין Jewish Review of Books – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (וויליאמסבורג צו דרום פון די שפעטע 1990ער).

18. ר' יואל טייטלבוים, "ויואל משה", אויסגאבע ברוקלין 2006 (HebrewBooks.org), מאמר שלש שבועות, סימן ע"ד, ז' 88 – דער טעקסט ווארט ביי ווארט פון דעם סקען.

19. Hebcal, דער לוח (נאכגעקוקט דעם 25טן אקטאבער 2026): 8.8.1980 = כ"ו אב תש"מ; 24.4.2006 = כ"ו ניסן תשס"ו; 20.10.1947 = ו' חשון תש"ח; 23.12.1951 = כ"ד כסלו תשי"ב.

20. English Wikipedia, "Kiryas Joel, New York" – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (בערך 500 אין 1977; בערך 12,000 קינדער אין 2021).

21. English Wikipedia, "Williamsburg, Brooklyn" – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (בערך 57,000 סאטמארער חסידים).

22. Shaul Magid, *Jewish Anti-Zionism as Political Theology: The Major Writings of Rabbi Yoel Teitelbaum* (University of California Press / Luminos, open access).

23. English Wikipedia, "Board of Education of Kiryas Joel Village School District v. Grumet" (1994) – לויט אונזערע פאקט-בלעטער.

24. ר' הערץ פרענקל, אין "Satmar And The 'Last Lion'", The New York Jewish Week, 2016 – לויט אונזערע פאקט-בלעטער (די שאצונג פון פופצן ביז צוואנציג פראצענט).

7. אפענע פראגעס

1. ווער האט אויסגעוויילט דעם "ברך משה" – א ראט פון 30 (NYT) אדער פון 13 (ענגלישע וויקיפעדיע) – און ווי שנעל ("מאנטאג ביינאכט" קעגן "א לאנגער פראצעס")? מען דארף זען דעם אריגינאל-ארטיקל פון 14.9.1979.
2. זיין געבורט-טאג: 1.11.1914, 17.11.1914 אדער 1915 – און דער ארט (סיגעט אדער א שטעטל דערנעבן).
3. וויפל קינדער פון דער ערשטער משפחה זענען אומגעקומען – דריי אדער פיר?
4. דער בית המדרש "עצי חיים סיגעט" – ערשט אין וויליאמסבורג, אדער גלייך אין בארא פארק?
5. דער ספר "משא המלכות" (תשמ"ג) – מיר האבן אים נישט געזען; ווער האט אים ארויסגעגעבן?
6. דער משל פון די בארן – זענען דאס דעם "ברך משה"'ס אייגענע ווערטער, אדער ר' שלמה געלבמאן'ס באשרייבונג? די "ניו יארק טיימס" פון 2006 דארף מען זען אין אריגינאל.
7. ר' אהרן – רב פון קרית יואל אין 1983, 1984 אדער 1985?
8. די צוויי צוואות (1996 און 2002) – קיינע פון זיי האבן מיר נישט געזען; די ענגלישע וויקיפעדיע ("סאטמאר") שרייבט אז ביידע זייטן האבן געזאגט אז די צוואה איז אויף זייער זייט – אנדערש ווי די אנדערע מקורות.
9. דער פסק פון 2007 – וועלכע פראגעס האט ער געענדערט באהאנדלט? דער פולער טעקסט איז נישט געלייענט געווארן.
10. ציפערן: 100,000 קעגן 120,000 אין 2006; וויפל זענען היינט ביי יעדער פון די צוויי קהלות? קיין מקור פון אינעווייניג.

11. די קהלות אויסער ניו יארק (לאנדאן, מאנטשעסטער, אנטווערפן, מאנטרעאל, ארגענטינע, אויסטראליע, ארץ ישראל) – קיין ציפערן און קיין פרטים.

12. ר' הערץ פרענקל'ס שאצונג (15–20 פראצענט) – אויף וועלכן ארט און וועלכע יארן?

13. די בילדער פוןביידע רביים – מען דארף געפינען בילדער מיט א קלארן מקור און ליצענץ, אין דער זעלבער קוואליטעט פאר ביידע.

אינהאלט פון דעם גאנצן פעקל – "דער סאטמארער רבי": א דאקומענטאר-סקריפט פון 350 מינוט

#	קאפיטל	לענג	אויפן הויפט-צייט-ליניע	טעקע
1	שורש און יוגנט	25:00	0:00:00–0:25:00	SatmarRebbe_350_Outline_Ch1_Yid.pdf
2	די רבנות אין אורשיווא און סאטמאר	30:00	0:25:00–0:55:00	SatmarRebbe_350_Ch2_Yid.pdf
3	די מלחמה-יארן	35:00	0:55:00–1:30:00	SatmarRebbe_350_Ch3_Yid.pdf
4	אנקומען קיין אמעריקע און אויפבויען אין וויליאמסבורג	35:00	1:30:00–2:05:00	SatmarRebbe_350_Ch4_Yid.pdf
5	אויפבויען די קהלה	30:00	2:05:00–2:35:00	SatmarRebbe_350_Ch5_Yid.pdf
6	די שיטה: יסודות אין תורה און השקפה	40:00	2:35:00–3:15:00	SatmarRebbe_350_Ch6_Yid.pdf
7	ציוניזם און די מדינה	50:00	3:15:00–4:05:00	SatmarRebbe_350_Ch7_Yid.pdf
8	זיינע ספרים און תורה-ירושה	30:00	4:05:00–4:35:00	SatmarRebbe_350_Ch8_Yid.pdf
9	מחלוקות, קריטיקער און אנדערע מיינונגען	30:00	4:35:00–5:05:00	SatmarRebbe_350_Ch9_Yid.pdf
10	די שפעטערע יארן, קרית יואל, און די הסתלקות	25:00	5:05:00–5:30:00	SatmarRebbe_350_Ch10_Yid.pdf
11	ירושה און ממלא-מקום	20:00	5:30:00–5:50:00	SatmarRebbe_350_Ch11_Yid.pdf
	סך הכל	**350:00**	**0:00:00–5:50:00**	

- יעדער קאפיטל איז א באזונדערע PDF מיט אן אייגענעם דעקל, און האט די זעלבע זיבן טיילן: 1 נאראציע (מיט די צייכנס [דאקומענטירט], [טראדיציאנעלער באריכט], [אומקלאר/מחלוקת]); 2 בילדער און פילם-מאטעריאל; 3 אויפשריפטן אויפן עקראן; 4 מאפעס, צייט-ליניעס און דיאגראמען; 5 איבערגאנג צום קומענדיגן קאפיטל (אין קאפיטל 11 – דער סוף פון דעם דאקומענטאר); 6 מקורות; 7 אפענע פראגעס.
- דער ערשטער PDF האט אויך דעם פולן אויסצוג (אַוטליין) פון אלע עלף קאפיטלען, מיט די אונטער-טיילן און זייערע מינוטן.
- די מקורות זענען נומערירט באזונדער אין יעדן קאפיטל.
- **תיקונים פאר פריערדיגע קאפיטלען:** אין קאפיטל 8 (די צייט-ליניע) און קאפיטל 9 (דער איבערגאנג) שטייט דער שלאג אין "אדר תשכ"ח" – ריכטיק איז כ"ד שבט תשכ"ח (23.2.1968, ערב שבת משפטים–שקלים). אין קאפיטל 9 שטייט געלבמאן'ס ווערק "משיחן של ישראל"; אין קאפיטל 10 – "מושיען של ישראל"; מען דארף נאכקוקן דעם שער-בלאט.

דאס פעקל איז פארטיג.